

Siv Rasmussen. 2016. *Samisk integrering i norsk og svensk kirke i tidlig nytid: en komparasjon mellom Finnmark og Torne lappmark*. Doktoravhandling i historie. UiT – Norges arktiske universitet.

Omtalt av Håkan Rydving

Siv Rasmussens doktorsavhandling består av tre delar: (1) en inledning, (2) en artikelsamling med fyra delundersökningar, och (3) en avslutande del som både innehåller en femte delundersökning och slutsatser, sammanfattning och en käll- och litteraturförteckning.

(1) Av inledningens tre kapitel ger det första information om projektets uppläggning och frågeställningar, avgränsar det rumsligt, tidsmässigt och tematiskt, definierar centrala begrepp och ger en historisk bakgrund. Det andra kapitlet tar upp forskningshistoria, källor och källkritik, och det tredje ägnas åt teori och metod. Avhandlingen undersöker hur samer i två områden – Finnmark och Torne lappmark – deltog i kyrklig verksamhet under tidigmodern tid och hur samer var integrerade i den norska respektive den svenska kyrkan under den perioden. Eftersom den kyrkliga verksamheten i Inre Finnmark sköttes från svensk sida fram till 1751 betecknar ”Torne lappmark” i undersökningen inte bara nordligaste Sverige utan också stora delar av nuvarande Finnmarks fylke, medan ”Finnmark” i undersökningen står för kustområdet i nuvarande Finnmarks fylke.

(2) De fyra delundersökningar som redovisas i artiklarna i del 2 har olika karaktär och bidrar i olika grad till analysen av den övergripande tematiken i avhandlingen. Den första artikeln tar upp den ovanligt långa kristnandeprocessen och frågan om och i så fall i hur hög grad samer kan sägas ha varit kristnade innan reformationen. Rasmussen pekar bl.a. på hur katolska element integrerats i inhemsk samisk religion, noterar geografiska skillnader och kritiserar tidigare forskning för att ha haft ett alltför nationellt perspektiv.

Flera intressanta onomastiska problem tas upp i den andra artikeln. I den undersöker Rasmussen andelen samiska, kristna, nordiska och ryska mansnamn i skattelängderna från åren 1558, 1603, 1669 och 1694

och i Niels Krag's matrikel från år 1694. Resultaten redovisas i tydliga tabeller och diagram som bl.a. visar att den högsta andelen samiska namn finns i materialet från Kemi lappmark (64 % år 1558), den lägsta i det från Finnmarksfjordarna (2,6 % år 1558). Ett annat intressant resultat är att de kristna namnen (som fr.a. utgjordes av helgonnamn) är mycket vanliga redan i materialet från 1558 i både den sydvästra delen av Torne lappmark och vid Finnmarksfjordarna, något som hon ser som exempel på resultat av en långt tidigare kristen påverkan.

Den tredje artikeln – om de första samiska prästerna – är den som i minst grad är jämförande eftersom materialet av naturliga skäl endast är från svensk sida (det fanns ingen samisk präst i Norge förrän 1761), men den utgör ändå ett viktigt bidrag till projektet som helhet. Rasmussen presenterar några av förstagenerationens samiska präster och ger exempel på hur de uppfattades, vilka insatser de gjorde och vilka problem de ställdes inför som präster och samer.

De kyrkobyggnader som Rasmussen tar upp i den fjärde artikeln är inte enbart sådana som byggdes under tidigmodern tid, men också äldre kyrkobyggnader och andra byggnader som användes för gudstjänster. I Finnmark användes t.ex., förutom kyrkor, också torvhyddor (no. *gammmer*). Den största skillnaden mellan de två områdena gällde språk och prästernas bakgrund. Medan norska och danska användes som gudstjänstspråk i Finnmark, användes finska och samiska i Torne lappmark; medan prästerna i Finnmark kom från västra eller centrala Norge och från Danmark, var prästerskapet i Torne lappmark lokalt. Texten, som bygger på både primärkällor (bl.a. information från nya arkeologiska undersökningar) och sekundärlitteratur, ger en pedagogiskt presenterad översikt över de kyrkliga förhållandena i de två undersökningsområdena från sen medeltid till början av 1700-talet.

(3) Den femte delundersökningen som redovisas i kap. 4 handlar om religiös praxis och består av tre delar, en om namngivning och dop, en om fasta och kyrkooffer, och en om gravskick. I den första delen – om namngivning och dop – diskuterar Rasmussen den bland samer vanliga dubbla namngivningen (dvs. att man både hade ett samiskt och ett skandinaviskt namn), antar att de kristna namnen inte (som hävdats i tidigare

forskning) alltid behöver ha tvingats på samerna, men att samer medvetet kan ha valt helgonnamn, och jämför riter för att välja namn bland sydliga och nordliga samer. Sammanfattningsvis menar Rasmussen att materialet visar att dop av samer praktiserades i Finnmark och Torne lappmark före reformationen, att samer i båda områdena var döpta enligt kristen tradition och samtidigt höll fast vid namngivningstraditioner knutna till den inhemska samiska religionen, att barn i båda områdena fick namn efter avlidna släktingar och att man i båda områdena praktiserade omdop.

Att samer fastade in på 1700-talet brukar tas som ett indicium på att katolska traditioner levde kvar sedan före reformationen, och det är också Rasmussens tolkning. Som ytterligare exempel på kvarlevande katolska traditioner nämner hon de samiska kalendrarna med markerade katolska helgondagar och figurer av katolska helgon på några samiska trummor från Torne lappmark. Delavsnittet om kyrklig offerpraxis är särskilt intressant eftersom Rasmussen här diskuterar en tematik som tidigare tagits upp i väldigt liten grad. Offer till kyrkor var mycket vanligare i Torne lappmark än i Finnmark, och medan både män och kvinnor offrade i Torne lappmark, var det nästan bara män som gjorde det vid fjordarna i Finnmark. Rasmussen ställer frågan om kyrkooffren ska tolkas som en överföring av offren vid offerplatserna eller som en kvarlevande katolsk tradition. Eftersom man offrade i kyrkorna för att få hälsa, jakt-, fiske- och renlycka, alltså av samma orsaker som på offerplatserna, så lutar hon åt den första tolkningen.

I den sista delen i kap. 4 jämför Rasmussen samiskt gravskick i Finnmark och i Torne lappmark. Huvudproblemen hon diskuterar gäller om de gravar som är kända och utgrävda ska uppfattas som förkristna eller kristna och hur gamla de äldsta kristna samiska gravarna i området är. Slutsatsen är att det inte är entydigt hur gravarna ska klassificeras:

Elementer fra kristen gravskikk opptre i samiske graver av førkristen type fra middelalderen av, mens det i kristne graver er funnet gravgods og andre trekk ved gravskikken som minner om praksiser av førkristen type (s. 221).

I avhandlingens sista kapitel (kap. 5) presenterar Rasmussen under-

sökningens slutsatser och sammanfattar projektet. Hennes huvudkonklusion är att

samer i Finnmark og Torne lappmark var integrerte i henholdsvis den norske og den svenske kirka i etterreformatorisk tid i den betydningen at de deltok i kirkas ritualer. Likevel praktiserte de det som må karakteriseres som synkretistiske religionsformer, som innebar at både elementer fra kristendommen, særlig romersk katolsk tro, var inkorporert i samisk religion, og at trekk fra samisk religion ble brakt med inn i kirka og den kristne religiøse praksisen (s. 235).

De viktigaste skillnaderna mellan de två delområdena som Rasmussen pekar på är att finnmarkssamerna tagit upp mer av katolsk tro, tornesamerna behållit mer av inhemsk samisk religion, och att finnmarkssamerna var mer integrerade med den icke-samiska befolkningen än tornesamerna.

Siv Rasmussens doktorsavhandling ger oss en ny bild av hur samer i nordligaste Norge och Sverige förhöll sig till kristendomen under de tvåhundra åren från början av 1500-talet till början av 1700-talet. På flera sätt bryter hon med trender i tidigare forskning. (a) Genom att undersöka samer i både Norge och Sverige avviker hon från den nationella (en del skulle nog säga nationalistiska) trend som dominerat forskningen om samisk kultur och historia, nämligen att endast eller i huvudsak intressera sig för förhållanden i forskarens eget hemland. (b) Genom att i så hög utsträckning som möjligt undersöka religionen i det valda området och under den valda tidsperioden ur ett samiskt aktörperspektiv bryter Rasmussen med den forskning som bara studerar samer ur icke-samiska perspektiv och med icke-samiska personer i centrum, men osynliggör samer eller presenterar dem som passiva klienter. (c) Genom att kombinera flera perspektiv skapar Rasmussen en djupverkan. Sammantaget ger analyserna av den långa kristnandeprocessen, de inhemska samiska namnen som försvann, de första samiska prästerna, kyrkobyggandet och religiös praxis ett mångdimensionellt bidrag till ett eftersatt forskningsområde. (d) Genom att avhandlingen baseras

på både historisk källmaterial, namnmaterial och i någon mån även på arkeologiskt material, och Rasmussen därför har måst förhålla sig till forskningstraditioner inom flera ämnesområden, är den föredömligt mångvetenskaplig.

Det man saknar är fr.a. att undersökningen som helhet liksom delundersökningarna i högre grad borde ha satts i relation till tidigare forskning, att de metoder som använts fått en tydligare presentation och motivering, och att läsaren fått mer information om de teoretiska perspektiv som inspirerat undersökningen, inte enbart på makronivå utan också på meso- och mikronivå. Men Rasmussen skriver väl. Texterna har ett gott språk och argumentationen är logisk och klar. Det finns många viktiga poänger och klarlägganden i förhållande till tidigare forskning. ”Samisk integrering i norsk og svensk kirke i tidlig nytid” är en riktigt intressant undersökning av ett par dramatiska århundraden i samisk historia.